

ВОЄННА ЧИТАНКА.

Ч. 3.

Б. 3.

ОПИС
РІДНОГО КРАЮ.

II. ВИДАННЯ.

Видавництво українського народнього учительства.

Відень, 1915.

Ваша книга
3 I 5111
Матруса
Фривтаківа

ВОЄННА ЧИТАНКА.

Ч. 3.

ОПИС РІДНОГО КРАЮ

МАЛЕНЬКА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ, І. ЧАСТИНА
══════ ІЗ МАЛЮНКАМИ ТА МАПКОЮ. ══════

ІІ. ВИДАННЯ.

Видавництво українського народного учительства.

Відень, 1915.

З ДРУКАРНІ АД. ГОЛЬЦГАВЗЕНА У ВІДНІ.

Передне слово.

Кожний із нас добре знає своє ріднине місце, село чи місто, де він зріс. Знає, як воно зоветься, які ріки недалеко, поля та ліси. Усякий скаже, до якого села належить його хата, до якого повіту його село. Та ще не всі знаємо свій рідний край, свою вітчину України. А треба, щоб усі ми знали, бо рідна земля — це наша спільна мати. Дякують знаємість рідного краю конечно потрібна усім Українцям і Українкам. Мусимо пізнати рідну землю, щоби її полюбити. На ній ми живемо, вона нас живить. Читаючи опис рідного краю — перед нашими очима відкриється вся краса рідної землі, її чудна природа, ліси, гори, степи і моря. Довідаємося, які багатства у тій землі та яка вона плодovита. Знатимем, що тут, де ми тепер живемо, жили наші предки Українці від найдавніших часів і проливали за волю України свою кров, як тепер проливають Січові Стрільці.

Хто хоче щось більше довідати ся про нашу землю, прочитає собі Географію України проф. унів. др. Ст. Рудницького. В отсій книжочці зібрані коротко тільки найважніші відомости про Україну.

Се ж перша частина; за нею прийде друга, що розкаже про життя нашого народа.

Перше видання Опису рідного краю розійшло ся скоро поміж людьми. Пускаємо у світ друге справлене видання. Велика світова війна що ведець ся в першій мірі за Україну, ще збільшила заінтересованє нашою рідною землею не лиш у своїх, але й у чужинців.

Відень, 20. червня 1915.

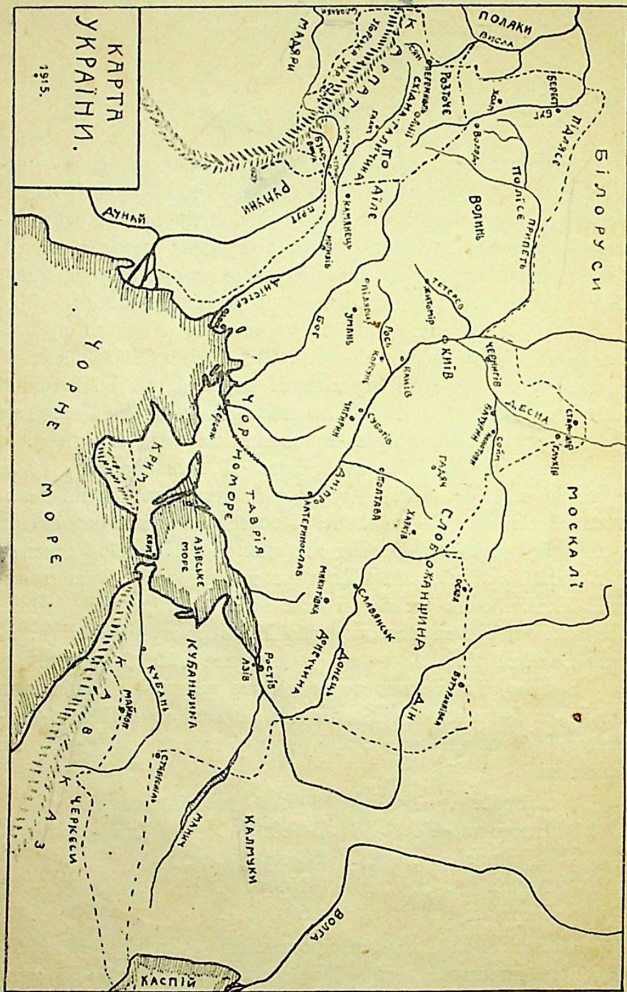
1. Загальний опис.

Велика наша Україна. Простягла ся вона від гір карпатських аж до Кавказу. Увесь той великий простір землі заселює нарід, котрий має одну мову, одну вроду, одні співанки та звичаї. Називаєть ся той нарід український, а його земля Україна. Давно була се самостійна держава. Тепер наша Україна розділена по між три держави: Росію, Австрію і Угорщину. Найбільшу частину України зі столицею Київом загарбали Москалі. Під Росією (Московщиною) є отсеї українські краї провінції: Правобічна і Лівобічна Україна, Волинь, Поділе, Холмщина і Степова Україна. Там живе 27 мільонів Українців, а спільна назва їх Східна або російська Україна. (Москалі звать її „Малороссія“, щоби не називати „Україна“.) До Австрії належить Східна Галичина з містами Львовом та Галичем, і північно-західна Буковина з Чернівцями. Під Угорщиною загіре або Угорська Русь-Україна з містами Унгварем та Сиготом. В австрійській Україні живе 5 мільонів Українців, в Угорській $\frac{1}{2}$ міль., і се разом звать ся Західна або Мала (австрійська) Україна. Західна Україна — се $\frac{1}{11}$ частина цілої України.

Вся Україна займає простір дуже великий. Хочби лиш російська Україна, освободившись, стала самостійною державою, то мавби наш нарід досить місця на свобідний розвиток!

Австрія . . .	займає	600.000	кв. кілометрів
Німеччина . . .	„	540.000	„ „
Франція . . .	„	536.000	„ „
Англія	„	315.000	„ „
Україна	„	850.000	„ „

Положене: Україна простягаєть ся поміж 43. а 54. степенем північної географічної ширини (Підлясь-Кубань),

КАРТА
УКРАЇНИ.
1915.

БІЛОРУСИ

ПОЛЯКИ
ВІСЛА

ВОЛНІСЬ

КИЇВ

ЛЬВІВ

МОСКАДІ

ЧОРНЕ
МОРЕ

ДУНАЙ

ДНІПРО

КАРПАТИ

КУБАНЩИНА

КАЛМУКИ

КАСПІ

більше як на 600 км., та між 21. а 47. степ. східної дов-
жини, більше як 1000 км. (Лемківщина-Задонщина).* Що
Україна нахилена з півночі на полудне, можна бачити
з того, що всі ріки спливають у Чорне Море.

Границі: Політичні границі України часто зміняли
ся підчас воен. Постійними остають ся лиш природні а по
части й етнографічні границі. Україна сусідує з півночі
з Поляками, Білорусами, та Москалями, а відграничує їх від
нас Сян, Припеть, (Десна і Дон). На сході від ~~Казмухів~~
відграничує нас ріка Дон, від Черкесів Кавказ, від Татарів
кримські гори. На заході сусіднують Румуни на Буковині
коло річки Серету, Мадяри за Тисою, Словаки коло Лемків.
Море, гори і ріки творять природні границі краю. Природні
границі України: гори Карпати, Чорне і Азівське море, гори
Крим і Кавказ та поліські болота над р. Припетью. Наші
колонії доходять вже до Каспійського моря.

Прикмети української землі: На Україні мешкає
одноцільною масою український народ, а лиш в деяких око-
лицях є чужинецькі оселі. Але ще є й друга сполука,
чисто географічна. Україна визначає ся ярко своєю інди-
відуальністю серед інших територій Європи. Чорноморська
височина, а ще ріки, клімат, рстинність та звіринність нада-
ють їй багато одноцільності.**

Давна колядка так описує нашу землю:

*„Се земля більша: гори, долини,
Великі поля тай полонини,
Синій моря, темні лісове,
Темні лісове, бистрі водове“.*

Земля, на котрій живемо, є нашою від непамятних
часів. Наш нарід не видер її нікому, як се робили другі.
Тут він мешкав здавна, бо взяв її неуправну і дику. Але

* Український геогр. атлас Др. М. Кордуби, накладом Я. Оренштайна
в Коломиї 1913.

** Географія України, проф. унів. Др. Стезана Рудницького, Київ 1910. Се
підставова книжка до географії України. Нею покористував ся й автор „Опису
рідного краю“.

власною працею, своїми руками, перетворив Україну на найкращу урожайну ниву, на шпихлїр Европи.

2. Гори України. ^Б

Українська земля по найбільшій часті є рівна, або творить легко погорблені височини. (Тільки на заході стремлять величаві гори Карпати, а полуднево-східної Границі боронить островерхий Кавказ.

Карпати простягають ся дугою над Дунаєм. Ділять ся на 3 головні часті. Українці мешкають у середущій часті, в Ліснестих або Східних карпатах, що тягнуть ся від ріки Попряду на польській граници, [аж по гору „Руський верх“ коло села Кірлібаби у Буковині на семигородській граници.*

Українські Карпати, широкі до 15 міль., відзначають ся тим, що над Попрядом на заході найнижчі, а чим дальше на схід, то стають вищі. Найбільшу висоту мають у гуцульській Черногорі. Всі гірські хребти в наших Карпатах вкриті иглястими та денеде листястими лісами. З поміж лісів видіють нагі скали. В XII. століттю ся часть Карпатів звала ся „Ruthenorum Alpes“, се. зн. Українські Гори. Карпати — се наша твердня. Тут доховав ся чистий український тип, звичаї та давні вироби. Ліснесті, українські Карпати ділимо на 4 часті: Низький Бескид, Високий Бескид, Гордани, Черногора. Своєю красою дорівнують наші Карпати заграничним горам.

До них вємо ся побувати на волі та надихатись свіжим повітрям.

„Під шум смерек іде мій спів

На верх високих гір.

Болить мене в душі тоска

До тихих, ясних зір . . .

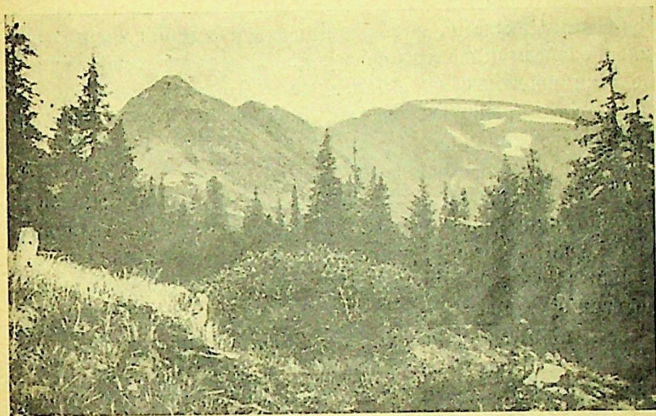
Ах! — я на долах весь свій вік

Без світу потеряв . . .

(В. Пачовський.)

* Географія Руси Романа Заклинського, Львів 1887.

Низький або Лемківський Бескид сягає від Попраду по Ославу (доплив Сяну). Верховина ся широка, але не висока. Всюди глина вкриває грубою оболочкою збока і верхи. М'який пісковик і лупак майже не виступає на поверхню. Широкі долини поздовжні і поперечні. Ліси були мішані, але їх винищено. Дощова вода скоро збігає, змиваючи уро-

Карпати.

жайну почву та застелюючи її шутром. Збоці гір лагідні, не спадиє. Над Жегестовом верх Пуста Велика (1061 м.).

Високий Бескид або бойківський від ріки Ослави аж до долини Стрия та Опора. Відрізняють ся від Низького тим, що складають ся з одностайних гірських валів, поперериваних на попереки ріками. Має полонини; се високоположені гірські пасовища.

„Ой чому ся не ожениш, Високий Бескиде?

— Бо зелена полонинка за мене не піде!“

(Нар. Коломийка.)

Постепенно підносить ся Бескид у східнім напрямі чимраз вище. На галицько-угорській границі скалиста Гора

Пікуй (1400 м.). Ті скали з пісковика та лупака. Пісківці лежать грубими шарами (верствами) і є твердіші, через те й виступають назверх. Такими є „Урїцький камінь“ і „Бубнище“ із викованими у скалах печерами. Сей Бескид вкритий великими смерековими та буковими лісами. Повище 1350 м. ліс гине, а хребтами на полонинах ростуть буйні трави та усяке верховинське зілля. Верхи переважно вкриті настовбурченими скалами, вистеленими долом зеленим мохом, а ще вище оброслими жовтим поростом. Гарні ті поперечні долини, де ріки проломлюють скалисті вали. До Бескида належне й пасмо гір Вигорлят із Угорської України. Се вулканічні гори з малими озерцями.

Горґани — від долини річки Опора до Прута. Се короткі хребти, проломані поперечними долинами, каменисті, неприступні, через те й найменше залюднені. По галицькім боці верхи: Попада і Довбушанка (1700 м.), Сивуля (1820 м.), Хомяк (1544 м.), Явірник-Горґан (1600 м.). Ще найлекше доступний Хомяк:

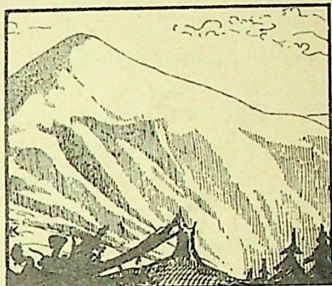
*„Мов велитень грізний в горбів синявих краю
Обідраним хребтом над зелень виринає.
Здасть: щолим чолом блакитнів досяєє,
На ньому зломі скель в промінню сонця сяють.
Між зломами верхів буйні вітри цуляють;
На скелі корчик сів і цвітом розвиває —
Сльозою журкало у стїп її спливає
І котить ся долів і зубить ся у гаю“.*

(С. Чарнецький.)

По угорськім боці: Стіг (1700 м.), Близниця (1900 м.), Горґани вкриті непроходимими лісами (от славна Тухольщина), в низу мішаними з буків, яворів, ялиць, а в горі смерековими. Верхи із твердого, яносірого пісковика, завалені цекотами (покришеним камінням).

Чорногора — від долини Прута і Чорної Тиси до долини ріки Вишови і Золотої молдавської Бистриці. Се найвище і найкраще пасмо українських Карпатів, зложене із твердого пісковика. Найвищий верх Говірля (2060 м.).

З під Говірлі пливають: Прут у Галичину, а Тиса на Угорщину. Майже $\frac{3}{4}$ року верхи Чорногори вкриті снігом. У долині Гаджіни, під скалами Шпиці (1866 м.) лежить вічний сніг на давнім ледовищі. Богато ліса у Чорногорі, хоч і нищать його немилосерно тартаки. Полонини гарні, великі, із добірною пашею. На верхівях Тиси пасмо Мармаруське, зложене із різномодних скал: Пісківця, вапняка, лупака і кристальних скал. З глибоких долин підносять ся у гору дикі скелі. Скалистий Петраш, сусід Говірлі, високий на 2022 м., а Піп Іван 2030 м. Полонини, водопади, озера, скелі, праліси, гуцульські оселі — спільно прикрасили Чорногірське пасмо. Цвіт папороти на верху „Діл“, закаменілі кози на Гнитсї, лісні дівчата та дикуни — Чугайстир — се чарівні казки тёмної Чорногори.

Говірля.

Тиса відграничує Чорногору від чужих Роднянських гір. Північний спад Чорногори лагідніший, Полудневий стрімкий. На Буковині верхи трохи опадають. Печери в горах: Довбушеві комори в Ямнім, печера опришків під Синицями у Жабю.

Підкарпатє або Підгірє. З головного пасма Карпатів збігають численні побічні пасма і ті творять Підгірє. Простираєть ся воно вздовж Карпатів від Перемишля до Коломиї. Просторими долинами випливають Карпатські ріки із гір. Їх русло вицелене широкими рінищами. Понад ріками роскішні сїножати та ниви, наче різнобарвний килим. Вище, на знесїню поля, гаї та ліси. Підложе Підгірє — се сірий мей, багатий у сіль та нафту, вкритий жовтавою глинкою (льосом). На поверхні грубша або тонша веретва родючого

(горнозему.) На Підгір'ю віє холодом із гір і серед найтеплішого літа. Весна починаєть ся три тижні скорше, як у горах, а сніг паде 5 тижнів пізнійше.

Крим. Українські оселі сягають аж у Кримські та Кавказські гори. Північний Крим, се властиво частина української плити, безлісна, степова низовина. За те гірська, полуднева частина має свою відмінну будову, свою фльору і клімат.

Кримські гори довгі на 150 км., широкі 35 км. Зложені із трох рівнобіжних хребтів, помежовані повздовжними долинами. Серед найвищого хребта, що зветь Яйла, шпилі: Чатирдаг і Романкош (1500 м.). Верх тих гір творить вапняк, спід глей і лунак. Гарне є побереже, полуднева збіч гір з високими скелями та водопадами.

*Літний вечір. Гори в млі,
в золоті вершини;
а під ними ллєть ся дєсь
пісня України.*

(Олєсь.)

Кавказ, що відграничує Европу від Азії, довгий на 1100 км., зложений із кришталїнь скал. Верхи вкриті вічним снігом. Найвищі шпилі: Ельбрус (5630 м.), Казбек (5040 м.) По їх збочах зеувають ся великі ледняки.

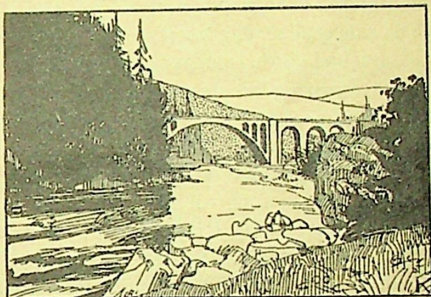
„За горами гори, хмарами повиті“ — говорить Шевченко про Кавказ. „І вам слава, сині гори, кригою окуті“... — Від півночи тягнуть ся вздовж головного хребта поменші пасма, а опадаючи звільна, досягають Кубанщини. Се Півкавказє має чимало нафти.

3. Височини.

Земля, що взносить ся вище як на 200 м. над поверхнею моря, (а низше як підгірє), зветь ся височина. Широко розпростерла ся на Україні Чорноморська височина. Її частини: західні і східні височини. Західні: Поділе, Розточє, Волинська та Правобічна височина. Східні: Лівобічна височина і Донецький Кряж.

Поділе від річки Вересині, Дністра аж до Бога, висока місцями до 470 м. Ріки виколобили собі у височині глибокі, круті долини, що зветь ся яри та балки (прим. яр Дністра). Високі береги ріки виглядають з яру наче скалисті гори. Та як виїдемо з яру, бачимо довкола тільки рівний простір, а на ньому лани збіжжя. Лани спричинили різнородність краєвидів одноманітної височини. Лиш донеде виступають справжні скали.

Міст на Прутї.

Найстарші із них гранітні, над ними осадові: лунаки, пісковики та вапняки. Значний червоний подільський пісковець та фантастичні гіпсові скали з печерами. Поверхню творить родючий чорнозем. Лісів мало, крім околиці Рогатина. Їх винищено ще в XVI. століттю. Серед Поділя скалисті вапнякові горби, що сягають від Бродів до Подільського Камінця, звані Товтри або Медобори. На півночі пасмо Гологори і Вороняки. Та загалом має Поділе вигляд степовий.

Покутсько-бессарабська височина є властиво продовженням Поділя, тільки значно вузша від него, положена між ріками Дністром і Прутом. На заході сягає до Бистриці

і Ворони, на південнім сході до Чорноморської низовини. Західна частина її — се Покуте. На ньому стрічаємо в гіпсових шарах заглибини, що звуть ся лійки або вертепи; під ними більші печери зі сталактитами (прим. в с. Локітках коло Товмача). Коло Чернівців лісисто узгірє Бердо Городище підносить ся до висоти 500 м. Височина кінчаєть ся Добруджею, де поселили ся наші рибаки, потомки задунайських запорожців.

Розточє, зване також Львівсько-Люблинським хребтом, лежить поміж Сяном а Бугом. Се невисоке (до 400 м.) узгірє, поросле лісами. Опока тут вкрита вапняками, пісками та глиною. Поодинокі каменї, які там можна бачити серед поля, занесені ледняками із півночи. Почва місцями пісковата, місцями вапниста. Поверхня височини у Холмщинї майже рівна.

Волинь між рікою Бугом, Тетеревом, Припетю та Богом. Вона неоднотїльна: на західній Волини підложє із крейди та опоки; місцями із пісківця та глею. Східна Волинь має підложє кристалне із гранїту та гнейсу. Почва на південь чорноземна, на півночи пісковата. Найвища часть височини лежить між рікою Стирем та Горинем, звана Кремянецько-Острожеський кряж. Волинський красвид.: плоскі горби, вкриті лісом, повільні низькобережні ріки та пісковата почва.

Правобічна наддніпрянська височина між Тетеревом, Дніпром та Богом. Підложє — се гранїтно — гнейсова плита. Її поверхня загалом досить рівна. Коло Бердичева та Гайсина остали ся слїди давних вулканів. Височина вкрита родючим чорноземом. Декуди плитші балки та долини. Правим берегом Дніпра скрізь невеличкі горби.

*Гори мої високї! Не так і високї,
Як хороші, хорошії, блакаткі з далека. (Т. III)*

Лївобічна височина сягає від Дніпра до Донця. Замітні тут балки та яруш-водорїї понад ріками. Почва: чорнозем, декуди пісок, під ними глина.

Донецький кряж вздовж південного берега ріки Донця. Се плоске узгірє із гранїтним підложєм та осадовими скалами.

4. Низовини.

За низовину вважаєть ся такий край, який не підносить ся понад море вище, як на 200 м. Звичайне се зелені, низькоположені рівнини.

Підляєс, від вододіла Буга та Припети до Розточа. Поверхня сеї низовини дуже рівна, із річками та лісами. Почва пісковата, глибше глейста.

Поліссє, над рікою Припетю. Се підлокла рівня, вкрита пісками та багом. Великі торфовища, порослі сосновим лісом, навіщувані що року повенями. Вдавнину було тут велике озеро.

Лівобічна низовина по лівому березі Дніпра аж до порогів. Піски, чорнозем, мочарі і степи урізномороднюють низовину.

Чорноморська низовина від Чорного моря до Подільської та Донецької височини, а від дельти Дунаю до устя Дону. Підложе гранітне, декуди й вапняк. Се степ, безконечна рівнина, вкрита могилами. Понад ріками зелені плавні та луги.

Западина (депресия) над Каспійським морем, де поверхня землі низше від позему моря. Там в солоних степах та понад Волгою зростають поволі українські колонії.

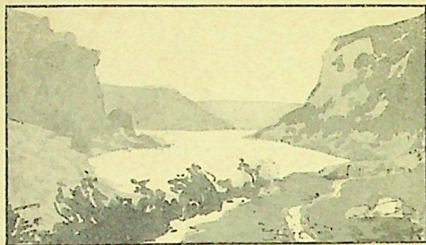
5. Ріки та озера.

Наші гори, височини та низовини перерізані ріками, які від непамятних часів поробили собі русла і ними пливають у море. Ріки дуже потрібні кождому краєви, бо наводнюють землю. Голубими лентами пливають наші ріки у всіх напрямх.

Ріки України не всі однакові. Є між ними гірські, височинні і низовинні. Вливають ся у три моря: Чорне, Азівське та Балтійське. Їх вододіл поміж ріками: Сяном а Дністром, Бугом а Припетю.

Чорноморські води України збігають ріками: Дніпром, Дністром, Богом та Дунаєм.

Дніпро. Найбільша ріка України — се Дніпро, оспіваний у наших піснях. З ним вяжуть ся всі важніші події

Дніпро.

історичного життя України. Над ним столиця України, Київ. Памятає Дніпро дні слави, часи нашої самостійної держави.

*Між горами старий Дніпро
Немає в молоді дитина,
Красуєть ся, лобуєть ся
На всю Україну.
А понад ним зеленіють
Широкі села;
А у селах у веселих
І люди веселі.*

(Т. III.)

Вицливає Дніпро коло Кльоцева на Білоруси із маленького озера в Смоленщині. В Україну вступає він вже чималою рікою, в середній частині своєї течії. Коло Київши широке русло на 850 м. У нижній частині течії, за Катеринославом, виступають із Дніпра гранітні скалі й пороши — водопади, що тягнуть ся на 53 км. аж до м. Александрівська. „Дніпр широкий та глибокий, хвилю хвилею жене, і добігши до порогів, з грюком падає у низ. Стугонить він

і гуркоче, бризки високо встають, а глибокі чорторії виють,
плещуть і киплять. (Б. Грінченко.)

Всіх порогів 12, з них головних 9. Найбільший Нена-
ситець або Дід, менші Кодацький, Будило і Гадючий. Ши-
рокий і повноводний розливаєть ся Дніпро низше порогів
по Великому Лугу у зелених, пишних берегах. Хортиця,
Нова Січ і Чортомлик — се давнє запороже. „Добігаючи у
Чорне Море, в своїому гирлі зливаєть ся Дніпро з рікою
Богом у великий лиман. Що до величини — Дніпро третя
ріка в Європі. Довгий він на 2100 км., а сплашний вже від
Смоленська на просторі 1900 км.

Бурю на Дніпрі описав Шевченко:

*Реве та стоїє Дніпр широкий,
Сердито вітер завива,
До дому верби не високі,
Горами філі підійма.*

Прабовічні притоки Дніпра: Березина з Білоруси,
Припять зі Стирем та Случем, Тетерев і Стугна. Про річку
спомінає „Слово о полку Ігоря“, після з XII. століття:

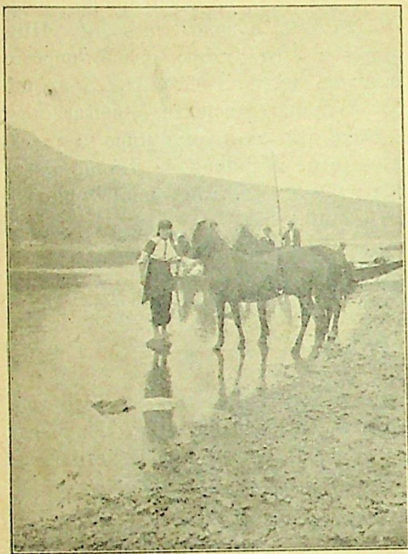
*„Чи-ж не правда, каже, Стугна струю чудну має,
Бо чужі потоки зжерла, сама голодає“.*

Річка Рось з гарними водопадами, Тясмин, Інгулець
з Жовтими Водами. Лівобічні притоки: Десна із Соймом,
Сула, Пело, з Голтвою, Ворскла, Орел і Самара. Старинна
Українська пісня опісєє відноєєні всіх других рік до Дніпра,
несучих своїому „батькови“ усе, що дієтають на обширних
просторах, які перепливають. Батько дбає про них, заселяючи
їх рибою.*

*„Жалуєть ся лиман морю,
Що взяв Дніпро свою волю:
Усі річки прочищав, мені устє засипав,
К собі рибу підмовляє, на всі ріки розсилає,
А назад ї не вертає . . .“*

* Малороссія, т. VII.

Дністер, велика ріка Західної України, довгий на 1300 км., випливає коло села Вовчого у Високім Бескиді.

Дністер в Заулашнях.

гословенні наддністрянські землі, та роса та мрак, яку Дністер дає в часі спеки. Чарівні тут ліси, чудні сади над дністровими берегами.

Се не землі, але городи, в яких все росте й буває.

*„Всюди лобо, всюди красно, всюди лии би бутти, —
О, дністрові беріженські, можна вас забути?“*

(Ю. Федькович.)

Правобічні прибоки Дністра: Самбірська Бистриця, Стрий з Опором, Свіча, Лімниця, Солотвинська і Надвірнян-

ська Бистриця з Манявкою та Вороною. На річці Манявці та Бухлівці високі водопади.

Лівобічні притоки: Стриваж, Вересиця, Гнила і Золота Липа, Серет, Збруч, Смотрич, Мурахва і Ягорлик.

Бог, подільська ріка, має гранітні пороги коло Константинівки. Притоки: Синюха та Інгул. Довгий Бог на 90 миль. Через підводні скали і піскові лави майже неможлива плавання на ньому.

Дунай дістає від нас декілька рік. Давнійше мешкали Україні скрізь над долішнім Дунаєм. Наші князі заложили місто Малий Галич, що зветь ся тепер Галац. Через те Дунай часто споминає ся у наших піснях та колядках:

*„Вітер повіває, Дунай висихає,
Дунай висихає, тройзіль поростає“.*

(Колядка.)

Тільки при устю Дунаю, в Добруджі, ще остали ся Україні. Українські притоки Дунаю:

Біла Тиса впливає під Говірлею коло села Богдана і лучить ся з Чорною. Знана пісня:

*Там, де Чорногора сумно Угрів край витає,
Там, де Біла Тиса шумно Чорну доганяє.*

(Ол. Зак—ий.)

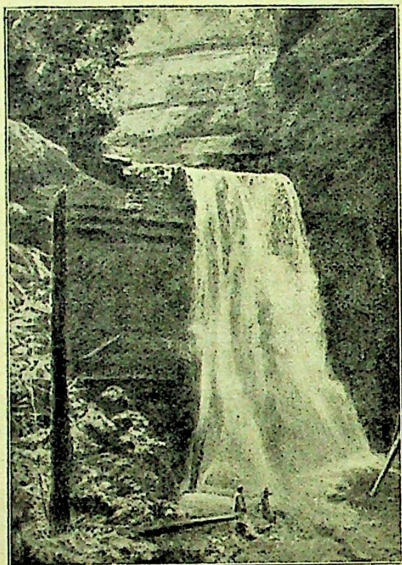
Збирає всі води угорської України з Карпатів: лівобіч Вишів та Іза, правобіч Торець, Галабір, Великий Аг, Бержава, Бодрочка з Латорицею, Лабірцею та Ондавою.

Прут впливає із 6 жерел на збоках Говірці і зараз спадає із високої на 50 м. тераси водопадом у долину. В Чорногорі спливають до него сотки верховинських потоків. У Яремчі творить знов славний водопад — перебіг. Чорний та Білий Черемош — се його притоки. У с. Гриневій дикій Гремітний водопад. Спад Черемоша значний, течія рвуча. Черемош оспіваний у гуцульських піснях. Під скалою „Сокільський“ небезпечні гуки-пороги. У селі Янім при Прутовім потоці водопад капливець. Прут довгий на 100 миль і впадає в Румунії до Дунаю. Ріка Серет на

2*

Буковині з притоками: Моддава, Сучава і Золота Бистриця, тільки жерелами сягають у нашу територію.

Азівські води: Дін, ріка Слобідьської України, тече по під високими крейдяними скалами. Його притоки: Вороніж

Водопад Манявки.

Манич, Донець і Вахмут. Дін та Донець часто споминає наша історія, бо се було Українське пограничє.

*О Донче мій! Гор каже — не мала ти слава,
Що милував ти на фляжє сина Святослава,
Що стелив траву зелену понад берегами.*

(Слово о п. Іг.)

Ріка Манич тим цікава, що лучить ся своїм руслом із другою (так зв. біфуркація.)

Кубань плине з Кавказу із ледняків високого Ельбруса. На Підкавказю пливе широкою долиною. Його допливи Лаба і Біла. Кубань вливаєть ся у два моря, Азівське та Чорне.

Балтійські води відпливають Вислою. На нашій території тільки їх горішний біг. З Карпатів пливуть: Попрад, Вислока і Сян з Вислоком. Дальші притоки з Розточа та Підкарпатя: Вишня, Скло, Любачівка і Танва. З Розточа пливе до Висли Вепер, із Підляся Буг з притоками: Полтва, Солокія, Мухавець, Лісна і Нарва.

Озера. На Україні озер мало. Озеро Манич в Кубанщині, Князь і Вигонівське на Полісю. Біле озеро коло Одеси, Крукове озеро над Дніпром, Солоне над Донцем. На Підляся кілька менших озер. На Полісю багна довгі на 40 миль, а на 10 широкі. Давно було се велике озеро, що займало простір 460 миль. Часть пінських болот осушена. В гучульській Черногорі озеро Шибене, найбільше і найкраще, 850 м. довге, а 200 м. широке, в жерелах Чорного Черемоша недалеко Квасів (Буркута). Чарівні озера в жерелах Чорної Тиси. Між Шпицями а Денцером довге на 100 м. Несамовите озеро. Менші озерця, охаби, вікна та безодні понад Дністром. Зі ставів більші у Бережанах та Тернополи.

6. Українські моря.

Всю воду несуть ріки у море. Море — се великий простір води гірко-солонавої, барви зеленою — синьої. Море ніколи не є супокійне, але філює, заливає або опускає береги. Се зветь ся приплив і відплив.

Чорне море здавна звало ся „Українське море.“ Велике воно на 450.000 км. □, глибоке місцями на сході на 2800 м. Часто схоплюють ся на ньому грізні бурі. Пристаній на Чорному морі мало. найіольш догідна Одеса. Чорним морем плили Запорожці аж на турецькі бережеза:

*Пливають собі, а із за філії
Сонце філю червонить;
Перед ними море миле
Гомонить і клекотить.*

(Т. III.)

Азівське море від Чорного відділяє півострів Крим. А лучить їх пролив керч, вузкий, доступний для малих кораблів. Азівське море мілке, бо в полудневій часті тільки 14 м. глибоке, а при північно-східнім березі 4—6 м. Плитке ддятого, бо виповнюєть ся тим намулом, що його наносить Дон. Залив Азівського моря зветь ся Море Лїниве. Воно переповнене солию. Повно в ньому лягунів та островів.

Острови. Більших островів у наших морях нема. На Чорному морі острів Тендер. На Дніпрі за порогами є 70 островів, що творили голосне в нашій історії Запороже. Із них більші Січові острови: Хортиця, Великий Луг, Томаківка і Чортомлик.

7. Клімат (підсонє).

На землі бачимо три головні пояси або смуги: 1.) горяча або тропічна, де немає зими, тільки спека та жара, 2.) холодна або полярна, де знов немає літа і 3.) помірна або середня, поміж горячою а студеною. Україна положена в поміркованій смузі. У ній замітні 4 пори року: весна, літо, осінь і зима. Житє чоловіка находить ся в тісному звязку з температурою й иншими кліматичними обставинами. Приміром в теплих сторонах люди стають більше або менше млявими й ледачими до тяжшої фізичної праці, хоч розум, а особливо уява й почуття зістають ся жваві й палкі. Клімат може бути ще морський, континентальний здоровий і нездоровий. Слово клімат передовсім означає зміни повітря що до тепла, студени та вогкости. Суходіл, вода і повітре, виробляючи своїми силами ріжні клімати по ріжних краях земної кулі ведуть до того, що все те, що росте й живе на землі, у воді та повітрю: люди, звірі й рослини, неоднакові у ріжних краях. І так прим. Західна Галичина, польська, має спільний клімат з Чехією, Шлеском та Моравією. Східна Галичина має зівсім відмінний клімат від тих країв, але за те спільний із прочими українськими землями. Се зветь ся: спільність географічних условин. Отся спільність єднає всю українську територію в одну нерозривну цілість.

Клімат України се один із найпривітніших та найздоровіших кліматів на світі. Літо у нас горячіше, але зима трохи острійша, як у Західній Европі. Се зветь ся виразно — континентальний клімат. Звідси й велика ріжниця температури дня й ночі. Ще був би крацій, але від теплих вітрів заслоняють Україну із заходу гори Карпати. Клімат Карпатів нагадує альпейський, тільки більш континентальний. У Чорногорі погода тривкійша, як в Татрах. Найменш привітний клімат мають Горгани та Бескид. Майже п'ятимісячна зима з великими снігами. На високих полонинах намість літа тримісячна весна. Найлагідніший клімат має

Покуте. Се вплив Чорного моря, а степовий вплив лагодять гори. Великий вплив на погоду мають вітри. Звичайно полудневі і західні вітри спроваджують дощі й теплоту. На Україні вітри найбільше східні. Східний вітер навіває погоду і мороз на Україну. Через східні вітри повітря України переважно сухийше як у Польщі. Волинь, Поділе і Придніпрянська Україна має майже такий сам клімат, як північна Італія. Захмаренє на Україні значно менше, як у західній та середній Європі. На Поділю на рік ок. 130 днів дощевих або сніжних, на Придніпрянщині лише 56 днів. А про соняшне світло можна сказати, що воно дуже потрібне для чоловіка. Літні дощі і градові бурі в Карпатах та на Підгір'ю. Скількість опадів вєюди достаточна для гарного розвитку рістні та найважнійшого занятя Українців хліборобства.

Майже непомітно переходить одна пора року у другу. Тільки природа змінє свою барву.

*Ой діброво, дібровонько! Ти доброю батька мави,
Що ти ся в однім році трома барвами природіваєш.
Одна барва зелененька — всему світу миленька.
Друа барва жовтенька — всему світу сумненька.
Третья барва біленька, всему світу студенька.*

(Веселіка.)

Весна коротка, але гарна і тепліїша, як денде.

*„Встала весна, чорну землю сонну розбудила,
Уквітчала її рясом, барвінком покрила.
І на полі жайворонок, соловейко в нїї
Землю, убрану весною в ранці зустрічають.*

— — — — —
*Весна. Садочки зацвили
Неначе полотном укриті,
Росою божою умиті,
Біляють. Весело землі:
Цвите, красуєть ся цвітами,
Садами, темними луками . . .*

*І барвінком, і рутаю і рястом квітчас
Весна землю, мов дівчину в зеленому гаї.
І сонечко серед неба опинилось — стало,
Мов жених той молодую землю олядало.* (Т. Ш.)

Непомітно переходить весна в літо. Літо гаряче, триває 3 до 4 місяці. У серпні на степі

*„Ще ласкавійш в ланах вечірне сонце грає,
І даль далекая ще дужше душу рве,
А пісня голоснійш над луками лунає,
І леше змаронька вечірняя пливе.“*

(М. Філіпський.)

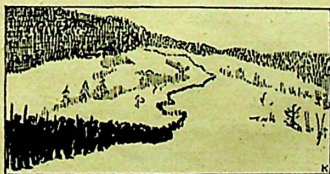
Осінь звичайно дуже гарна і тепла. Пізна осінь має холодні ночі з приморозками

*„Тільки вітер віс
Та розносить жовте листє
По жовтому полі . . .* (Т. Ш.)

Зима морозна, але коротша і лагіднійша, як московська. Лід на Неві стоїть 147 днів, на Двіні 120 день, у нас на Дніпрі 80, на Дністрі 70 днів.

*Снігу, ой снігу якою!
В білих снігах потонули
Гори, степи і долини . . .*

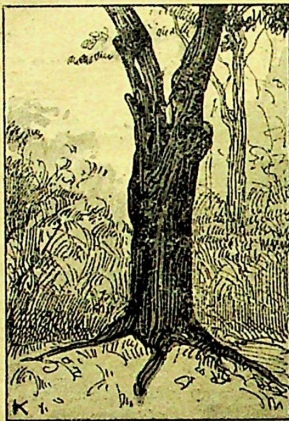
(О. Олесь.)

Зима у горах — військо машерув.

8. Рістня (фльора).

Штата рослинна, котра прикрашує і вкриває нашу землю, має перворядне значінє. Де не глянемо оком, скрізь бачимо дерева, куші, зілля і трави. Ростинна залежить у своїм житю від почвы та клімату. Різнородну ростинність України ділимо на північну та середземноморську. Серед

Дуб Мазени.

неї ще бачимо полоси: гірська, лісова і степова. Стрічаємо їх по порядку, вандруючи з півночі на полудне. Лісова полоса (1/5 часть України) займає північні і південно-західні краї від Прута до Буга. Гори мають свою власну рослинність. У горах росте смерека, ялиця, яловець, жереп (косодеревина). Катрафій уживають Гуцули на палиці. Із дерев, давно знаних, а тепер рідких, тис та мудрина (лен-деревко.) Мудрина — тревале дерево, котрого хробак не точить. На шпілях гір кидра.

„Пущина кедрина в юру ся вила.“

(Колядка.)

Кидрова митрополіча палата у Підлютім. Давно ліси іглясті звали ся бір, а листясті — ліс. Дуброва — се дубовий ліс. Пуща — непроходимий ліс чи бір, повний диких звірів. Давні пущі: Тухольщина, овруцьке, пшиське та волинське Поліссє. Перегінська пуща має 140.000 моргів відвічного ліса. Се тільки четвертина великого лісового простору в Карпатах. В тих лісах ще можна бачити величаві смереки та ялиці, грубі на пару метрів, прим. в Іоргіанах. В наших лісах стрічаємо листясті дерева: бук, граб, береза, клень, ясінь, вільха осика, рябина-скорух і берест. Яворове дерево уживають Гуцули до своїх виробів. На Поділю липові гаї, що дають багато меду пчолам. З іглястих дерев сосна на пісковатім та каменістім ґрунті. Король дерев — дуб. Місцями ще задержались старезні дуби, останки дубров та святих гаїв. Над річкою Сулою були на 4 м. широкі дуби. В батуринськїм гетьманськїм парку старий дуб, де любив пересиджувати Мазепа. Верба звичайно над водою, се всюди звістний українськїй краєвид.

*„Над річкою у затишку привязані човни,
А три верби схилили ся, мов журають ся вони.“*

(С. Руданськїй.)

Ліси достарчають багато ягід і грибів, котрі становлять значну часть доходу та поживи селян. Ліс живить їх — се правдиві слова. З-поміж грибів на Поділю труфлі, що ростуть під землею. Нищенє лісів приносить велику шкоду. Повени, град і посуха ~~се~~ се наслідки. Жиди на рубаню лісів заробили мільони. Ліси підшиті кущами: ліщина, крушина, свербівіс (дика рожка), гложина, тернина, бузина, іва й малина та ожина. Калина у нас улюблена, бо се давне святе дерево:

*Ой Калина білим цвїте, а червоним родить,
А велике закоханє на біду приводить!*

(Коломїйка.)

Гай — се молодий ліс, де багато усяких кущів та зілля. З-поміж зілля звісні: ягода (суниця), шалвія, верво-

цвіт, раст, косатень, розхідник, кульбаба і папороть. Уживані яко народні ліки: деревій, живокість, підбіл, полин і гадюче зілля. Плекані в сільських цвітниках: рута, васильок, мята, барвінок, мальва, чорнобровець, бюбисток і румянок.

*„Я васильок не садила, васильок ся родить,
Я Василя не любила, сам до мене ходить.“*

(Коломійка.)

Барвінок і рута, яко символ любови і надії, мають на Україні велике значінє. Уживають їх дівчата на святочні вінки. Підчас весіля прикрашають ними коровай і деревце; Ще й на гробі дівчини садять барвінок. Верховинські полонини мають свої ріжні роди зілля і трав, які даремно шукав би по чужих краях, прим. омеґа — виключно чорногірська рости́на.* Афина та гоґодзи мають зимотревале листє.

Ліса меншає, як переходимо у степову полосу: Харківська губернія має 9% ліса, Полтавська 5%, Катеринославська 2%, Херсонська 1%. Степова полоса простираєть ся від лісів аж по Чорне море. Дерев мало. Крім деяких, вищезгаданих, ще тополя. Степ має свою окрему рослинність. Степ, неуправний людською рукою, поростає спершу дівиною. Гарний се вид, коли золотистий ліс дівини веселить здалека око мандрівника. Будяки, що цвітуть червоно, доходять до такої висоти, що не видко в них їздця з конем. Але будяки з часом уступають, а тоді буйна, висока трава вкриває степ. Богато усяких прегарних квіток та зілля росте на степі. У піснях споминає ся перекотиполе, що його вітер котить степом. Неуправного степу тепер небогато:

*„Житá похилились,
Де пасли ся наші коні,
Де турса шуміла.“*

(Т. III.)

Ніде не побачиши дерева на степу, тільки трава шумить. Одинокі висшепіднесені місця — се могили.

* В. Шухевич: Гуцульщина, т. I.

Блакитне небо, мов дурасте море
Безднию порожною стоїть;
Під сонцем степ, Козацьке Дике поле
Огнем переливається, жаснить.

(Ш. Кут.)

Середземноморська всезелена рістня Криму та Під-
кавказя: лавр, оливне дерево, кипарис та мірт.

Гарні садочки знайдемо по усіх селах України.

9. Звіринність (фавна).

Звіринний світ України більше одноцільний, як рослинний і належить до північного звіринного округу. Звірята зависимі від клімату і рістні. Через те інші звірі у горах, інші в лісовій полосі або на степах. У горах ще переховався медвідь, олень, рись, дикий кіт. На Мармаруських горах Угорщини з'являється часом кізляця у лісах. Досить часто можна стрінути: дика, серну, лисицю, бореука, зайця, вивірку, білицю і їжака. Над водами видра, недалеко селів ласиця і тхір. У ~~фурта~~ із соболів, куниць та горностаїв убиралися наші бояри. Бобри були давніше над Бугом, тепер ще лиш у Слущькім полісю. Лосі жили давно в цілій середущій Европі. В Галичині вбито послідного лося 1760 р. Дикий віл, що звав ся тур, жив у наших пущах, чорний, з білою смугою на хребті. Наші князі нераз вибирали ся в ліси полювати на турів. Із степової звірні замітніші: суслик, байбак, сайгак і сліпець (зіньське щеня). Пташья у горах: орел, найбільший птах, кружляє над скалами Чорногори. Він може жити і 100 літ. Беркут, половик (ястріб) і ~~кани~~ — се гірські грабітники. Мало вже у горах ~~тотурів~~. Орябок, білогруд і кривоніс — цікаві птахи. В лісах та на полях: тетерев, куропатва, перепелиця, ~~служва~~, вудвуд, сойка, кулик, вільга, кіс, шпак, довбач (жовна), сорокопуд, горлиця і снігур. Соловій — найкращий співак наших садів та гаїв. Галка (кавка) уміщена в гербі міста Галича. Зазуля, ластівка і бузько улюблені птахи нашого села. На степах живуть: дрохва, журавель, гоголь, хворостіль, чапля, лебідь і чайка. Пісня гетьмана Мазепи порівнує чайку з Україною.

„Ой біда, біда чайці небозі,

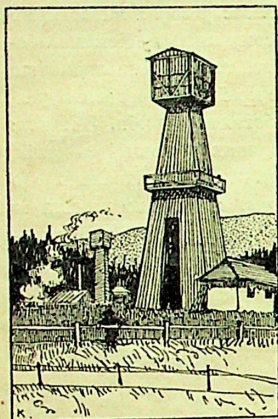
Що вивела чайнята при битій дорозі . . .“

Домашні звірята: кінь, віл і корова, вівця. За найкращого вважає ся у нас вороний кінь. Гарна порода коний у Задонщині. Гудульські коні маленькі, але витревалі. Кінь — вобний товариш походів наших лицарів (Олег). Давно буяли по степах табуни диких коний.

З плазунів: вуж, гадина, веретільниця, ящур — найбільше у горах, ящірка скрізь. Черепаху і рака тепер вже не подибуємо так часто, як давно. Риба: у горах цяткований струг; в долівських ріках: слиж, сом, лин, мерісниця, бабець, щука; в степових: чабак, осетр, тарань, стерлядь, лещ і судак. В ріках, озерах і ставах України було досить усякої риби. Здавна славила ся Тиса багатством риби. З комах: світлячок, що світить по лісових кущах у ночі і саранча, що нищить часом засіви на степах. Хрущ червенець що живе тільки на Україні, замітний тим, що давно робили із нього червону фарбу. Усякі мотилі та хрущі також причиняють ся до збільшеня природної краси України. За те пожиточна тільки пчола. Давно у нас було багато пасік. Вивожено віск а також виробляли питний мід.

10. Копалини і мінеральні води.

Вежа копальні в Бориславі.

Нема на Україні золота дорогих камінів, але за те не бракує хліба та соли. У всякі копалини українська земля дуже богата.

Сіль. Хоч сіль дуже людям потрібна, то є краї, як ось Чехи, Швайцарія і Сербія, що її не мають. За те Україна має невичерпані поклади камінної соли сільні жерела. У Стебнику, Косові та Калуши тверда камінна сіль, на Підкарпатю сільні жерела. На російській Україні добувають сіль в Чорноморю. Нафта в Бориславі, Дзвинячі, Вітькові Молотькові та на Підкавказю. У самім Бориславі

12000 нафтових жерел. Бориславська нафта замітна тим, що має значний процент бензини. Взагалі що до обильности нафти, Галичина займає третє місце на кулі земській, бо тільки Зєдинені держави та Росія в Баку продукують більше. Віск земний (озокерит) в Бориславі, Дзвинячі, Старуни та в Харківщині. Кам'яний уголь: над Донцем, в Катеринославщині та на Покутю. Копальні над Донцем дали 1905 року 130,000,000 ч. кам'яного угля, отже 80% усеї продукції європейської і азійської Росії. Торф на Полісью, а також в Товмаччині, де витинаю на рік 10 мільонів торфових цеголок. Асфальт в Харківщині, сірка на Поділю. Вапно на Волини, Поділю і в Східній Галичині, крейда коло Холму, на Волини і на Поділю. Каолін: Харківщина, Полтавщина і Київщина, графіт також російська Україна. Камінь лебродор в долині ріки Рось, а фосфорит на Поділю. Йод добувають над Чорним морем. Гірський кристаль в притоках

Тиси (мармаруські діаманти) та коло Лавочна. (Є непевна думка, що діаманти знаходять ся у кременях недалеко П. Камінця та над рікою Стриєм. Та се, здасть ся, опаль). Кремінь, якого уживано давнійше до кресаня огню, скрізь на Поділю. Карпати і Донщина багаті в мінеральні скарби. Зелізо добувають у Катеринославщині, у Самборі, Стрию та на Волині. 1905 р. вироблено на російській Україні 31,000.000 қ. зеліза. Олово і цинк над Донцем і в Трускавці. Мідь і ртуть над Доном. Копальні села Микитівки в Катеринославщині дали 1907 р. понад 8000 пудів живого срібла (ртути). Мангану достарчас Катеринослав і і Поділе 20 міліонів пудів, отже 6. частину усеї світової продукції.* Хроніки XV. століття споминають про золоті жили в околиці Мушини між селами Миликом а Щівником, і на Україні коло замку Тустав. Золотий пісок має Золота Вистриця, що впадає до Серету.

Мінеральні води та кліматичні місця. Поміж багатствами України ще треба зазначити і обильність жерел з усякими мінеральними водами, котрі уживаєть ся в лічних цілях до питя чи до купелі. Ті мінеральні жерела прославляють нашу землю, приносять слагим людям здоровле, ще й підносять добробут тих околиць. Треба лиш старати ся, щоб всі ті місця дістали ся під заряд наших людей. Квасні жерела (квасок, щівник) — се двоуглян зеліза. Кваси вапняно-зелізни декуди називають квасною водою або буркут. Се вода, що бурить ся та булькоче, подібно як т. зв. содова вода. Жерела: в квасах (Буркуті) і в Рахові над Тисою, в присілку Жабя Буркуті над Чорним Черемошем і в селі Мушині. Жерела в Вібрці п. Сянік мають також двоуглян соду, помагають у слабостях приладів травлення, віддиху, нирок і ин. Любінь коло Городка, Пустомити коло Львова і Шкло коло Яворова — сірчані води, що помагають на ревматизм і скрофулі. Село Моршин у Стрийщині —

* Stefan Rudnyckyj: Der östliche Kriegsschauplatz (Osten und Orient H. 1.) Jena—Wien 1915. ц. 1 К.

сїрчан соду і маґну. Солоні купелі: Болехів — чиста солянка. Любіжня коло Делятина і Славянськ в Харківщині. Сировиця у Трускавци — на ревматизм, недомаганя жолудка і кишок (жерела солоно-гіркаві, хльорик маґну і троха соли глявберьскої). Для малокровних морські купелі над Чорним морем в Одесі і над Азівським. Для хорих на груди: місто Ялта на Кримі. Кліматичні заклади в лісах: Краснийбрід у Київщині, Славута на Волини, де пробують лічити грудні недуги кумисом. Кліматичні місця у горах в смерекових лісах для хорих на груди або нерви, а також для всіх, що бажають відпочинку: Ямне, Ворохта, Микуличин, Воронянка, Криворівня, Жабє, Розтоки. Там віддихають повітрєм, переспченим смерековою живицею, пють жентицю, гусянку та козяче молоко. Се прекрасно положені, мальовничі місцевости, що й надають ся також туристам для всякого рода прогульок.

11. Плоди.

Сміло можна назвати Україну найбагатшим краєм не тільки Європи, але й усеї землі. Поміrkований клімат, велика плодovitість землі і визначні мінеральні багатства роблять її одним із найбільше прихильних місць мешкання білої раси. Свою велику плодovitість завдячує Україна чорноземови, котрий вкриває більше як $\frac{3}{4}$ усеї поверхні. Великий північний простір ялової землі, пісків і білої глинки, який обіймає всю Польщу, Білорусь і велику часть Московщини, залягає лиш північну частину України: Холмщину, Полісє і край Чернигівщини. Вся остання Україна в обшпрі чорнозему. Умірене підсєне сприяє управі збіжа і для того на Україні найбільше хліборобів. Рокова продукция України лиш пшениці, жита і ячменю, виносить около 150,000.000 q., отже в порівнанню $\frac{3}{4}$ усеї продукції німецької держави, а більша як продукция Австрії або Франції. Як прийде уліпшена рільна господарка, то се число ще значно побільшить ся. Жнива на Україні 1910 р. принесли 6 разів більше збіжа, як в Польці. Одна Українська губернія, прим. Кубанщина, дає більше збіжа, як 10 губерній російської Польці. Урожайні лани Поділя: „На Поділю хліб на кілю, колачі на плоті.“ (нар. прислівє). Усякі роди збіжа — се найважнійші плоди України. Крім сєго ще садять лен, коноплі, тютюн, хміль, котрі становлять товар вивозовий. Давно управляли на Україні багато вина, а в полудневих провінциях ще й тепер родить ся його чимало. Продукция цукрових буряків творить $\frac{5}{6}$ усеї російської продукції. Яка наша земля родюча, бачимо з того, що всякі рослини, навіть такі, що ростуть по теплих краях, дають у нас добрий урожай. Бавовняник, що росте в Америці, Єгипті та Індії, гарно приймаєть ся у нас в Чорноморю. Риж гарно родить ся у Кубанщині, соя (китайський біб) на Поділю, гумове дерево на Кубани. Китайські рослини гаолян і чуміза, посіяні у Київщині, дали краший урожай як у Китаю. В Таврії росте рід пшениці, що зветь ся гарнівка, добра

для виробу макароні, і наша уважаєть ся за найкращий рід у всіх західно-європейських фабриках.* Огородництво та садівництво у нас ще не розвинуло ся так як повинно. У нас родить ся багато овочів й дуже гарні. Ми могли б ще за границю посилати городовину (ярину) та овочі, а тим часом ми ще спроваджуємо з-за границі. Годівля худоби виказує понад 30,000.000 штук рогатої худоби. Овець багато на Гуцульщині. Ловля риб на обох українських морях достарчує 24,500.000 кг. морської риби.**

От така то наша земля богата і родюча. Що на ній не посієш і не посадиш, усе вродить ся як найкраще. Не дармо звали Україну „медом і молоком текуча земля!“ Та на жаль сим добром покористують ся в значній мірі чужинці. Давнійше Україна своїм збіжем годувала Польщу, тепер годує Московщину. Аж визволившись з московської неволі, зажив наш народ кращим життям.

* М. Гехтер: Природні багатства України. „Засів“, Київ 1912 р.

** Ukraina und die Ukrainer. Von Dr. Stefan Rudnyckij. II. Auflage. Berlin 1915.

12. Краса України.

Як Українець поїде у чужину, аж тоді бачить, що таке Україна. Нема на чужині наших гарних селів, соломою критих хаток, нема такої поетичної природи, не чути милої української мови ні звучних пісень. Тільки все для нас чуже, а хочби й гарне, так непривітне.

*Нема на світі України,
Немає другою Дніпра!* (Т. Ш.)

І хоч Українець завандрував би і в теплі, полудневі краї, де ніколи нема зими, все ж таки тужити ме за своїми, за рідною Україною.

*„Задум сумно за рідну Вкраїну,
Повну принади землицю,
Повну ланів і гаїв і садочків,
Повну краси чарівницю.“* (А. Кримський.)

Буває й таке, що Українець як вже не може повернутись у свій рідний край, то з великої туги вяне і вмирає на чужині. А свою Україну не може забути. Шевченко був 10 років на Сибірі, а тільки про Україну все думав.

*„Аби хоч крихотку землі
Із-за Дніпра мою святою
Святій вітри принесли...“*

„І тут і там він усе той самий щирий син України, що виріс серед її широких степів із віковичними могилами, під південним небом із яскравими зірками, з ясним місяцем, під шум Дніпра-Словути, під ніжні, зворушливі народні пісні.

Україна передала йому все своє горе і всі бажання, всі свої спомину про дні минулі і надії свої на кращу будучність. І Шевченко збирав усе те й так глибоко заховав у душі своїй, що ні довгі роки примусової розлуки, ніякі сторонні впливи не викреслили із його душі найменшої рясочки сеї багатой спадщини. І за тисячі верстов (км.) від своєї Ненькі-України, в усім, що тільки виходило з під

його пера, олівця або пензля, — яскраво видимо сина України.*

Наша вітчизна — красна земля! Її краса ріжнманітна: гори, ліси, гаї, степи та моря. В горах чудові озера, на ріках водопади. Зелені долини, білим цвітом прибрані садочки. Лиш стань та диви ся! Диви ся і любуй ся красою рідної землиці, красою України. Бо красна на Україні весна і літо, осінь і зима. Красний ранок і вечір, полудне і ніч, схід та захід сонця. Наша Україна — земля широка. Було б досить місця для всіх Українців, якби не ворожа навала. Як заведемо на Україні свої, кращі порядки, то ростиме наш народ свобідно, собі на добро та на славу. Наша вітчизна — земля урожайна. Не дармо звали її „медом і молоком пливуча земля,“ а тепер звать „шпихлірем Європи.“ Наша Україна — богата земля. З її лона добувають багато усяких копалин, необхідних до людського життя. Із глибини нашої вітчизни тече цілюща вода, що приносить здоровле багато людям. А крім тих всіх прикмет — Україна наша вітчизна, наше родинне місце. І ддятого кождий, хто тільки може, вертає ся хочби і з другого кінця землі

*В любий край давно козаний,
Пашноцвітний, злототканый,
В рідну хату, в рідний степ.*

(Г. Чуприка.)

Ми почувасмо себе в українській атмосфері, коли, їдучи залізницею, виглядаємо у вікна і бачимо білі хатки, зелені левади та червоні килими маку.

Які прегарні краєвиди України!

Недаром чужинці так ними захоплюють ся. Ддятого так багато малярів Поляків та Москалів не знаходять на своїй землі краси, але йдуть на Україну і там змальовують українську природу. Бо не скрізь так гарно, як на Україні. Московський краєвид так представляєть ся: „Край убогий,

* Ол. Новицький: Краєвиди в поезії та малюнках Шевченка, Сяиво Київ ч. 2. 1914.

студений, лісовий та багнистий. Лиш поміж озерами та багнами денеде можна бачити кусень управної землі. Україна — зовсім що иншого: непереглядна площина богатих піль, а лиш часом трафить ся ліс або пісковий горбок.“

Стени є і в чужих краях, не тільки на Україні, та вже не такі, як наші. Блукаючи понад Уралом, де його загнали Москалі, порівнує Шевченко тамошні стени із нашими:

*І там стени, і тут стени. Та тут не такі:
Руді, руді, аж червоні; а там голубії,
Зелені, мерезжані нивами, ланами,
Високими мошлами, темними луками.*

Чи хочемо оглядати українську природу рано, до схід сонця, чи вечером, все знайдемо свіжі, чарівні картини.

Схід сонця:

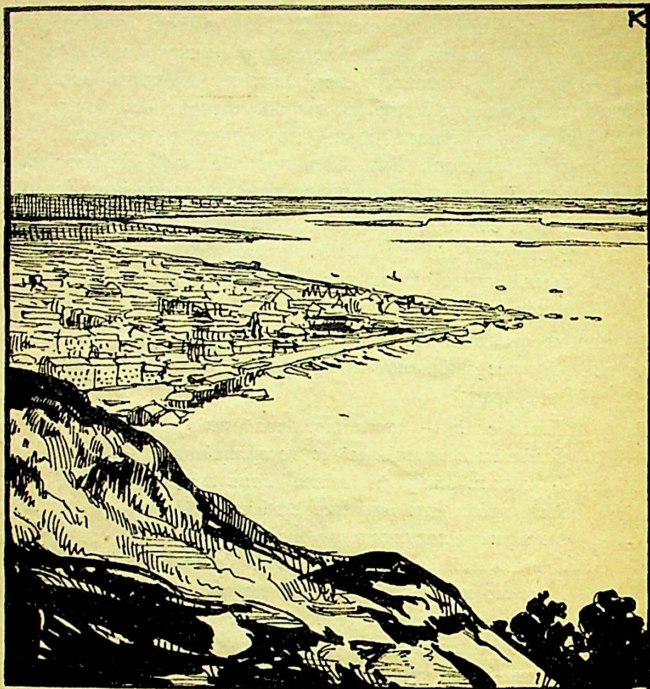
*Дивлю ся я — аж світає, край неба палає;
Соловейко в темнім гаї сонце зустрічав.
Тихесенько вітер віє, стени, лани мріють,
Між ярами над ставами верби зеленіють.
Сади рясні похилились, тополі по волі
Стоять собі, мов сторожі, розмовляють в полі.
І все то те, вся країна, повита красою,
Зеленіє, вмиваєть ся ранньою росою.
Вмиваєть ся, красуєть ся, сонце зустрічав.
І нема тому почину, і краю немав . . .* (Т. III.)

Соняшний день на степу:

*Їде він степом ряслим: трави зелені та квіти,
Пишний простір навкруги, соняшним світом облитий.*
(Б. Грінченко.)

Вечір у горах:

*На небі сонце гасне в вечірній синій млі,
Останнє сяйво ясне кидає на штилі.
Горять штилі онями, як царський діядем,
Аж зорі над верхоми займають ся огнем.
Занялись ясні зорі і місяць вирина;
Роскіино, пишно вюрі, а долом тишина . . .*
(Б. Лепкий.)

Дніпро під Київом.

Вечір на Придніпрянщині:

*Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тижне, поле німіє.*

(Т. III.)

Ніч:

*До темної землі схилилось ясне небо . . .
Співає соловій свої пісні зваблві —
Мов зачаровані вслухають ся квітки,
Спинились, не тремтять закохані, щасливі,
Задумані зірки.*

*Співав соловій пісні про щасну долю,
І вітер полетів по темному садку,
Жартув, обійма, цілує він тополю
Високу та шучку.*

(М. Славинський.)

Ніч над Дніпром описує московський поет Пушкін: тиха українська ніч; прозоре небо, блищать зорі. Ледви трепеще листя на сріблестій тополі. Місяць спокійно з висоти сяє над маленькими хатами, що далеко, в низу спочили в тиші сна й ночі на березі тихого старого Дніпра. (перевід).

Місячна ніч:

*Небо незміряне всипане зорями.
Що то за божжа краса!
Перлами — зорями ген під тополями
Грає перлиста роса.
Гай чарівний ніби промінем всипаний,
Чи загадав ся, чи спить.
Он на стрункій та високій осичині
Листя нестливо тремтить . . .*

(М. Старицький.)

Така краса України. І весело жити тут людям.

*„Хочеть ся дивитись, як сонячко сяє,
Послухати хочесь, як море загрів,
Як пташка щибече, байрак гомонить,
Або чорнобрива в гаю заспівав —
О Боже мій милий, як весело жити.“* (Т. Ш.)

І села, і люди на Україні інші, як в чужих краях. От московське село без садків, бо Москалі не люблять деревини. А в нас — ніби море виступають широкії села з вишневыми садочками, і люди веселі.

І радіє, хто з чужини вертає у рідні сторони:

*Я знову з тобою, коханий мій краю.
Як любо на тебе дивитись мені!
Як щиро я поле широке кохаю,
Сей ліс величавий, садочки рясні!*

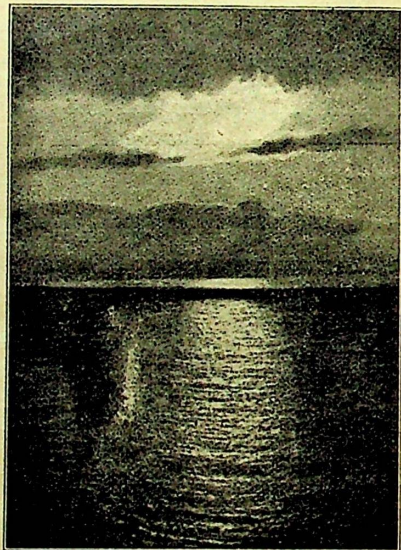
*Мов ирним віночком, садками повиті
Пашають ся білі, чистенькі хатки . . .
А поле широке мов змарами вкрите
Пшеницею, житом . . . його не пройши!**

(П. Нев.)

Але мусимо пам'ятати, що найкращу землю забрали нам Москалі. Найбагатша частина України в московських руках. Та недалеко вже хвиля, як намість московської неволі заяєніє самостійна українська держава.

*І забудеть ся нещасна давня година,
І оживе добра слава, слава України.*

* Розвага 1915.

Чорне море.

З М І С Т.

	Сторона
Передне слово	3
1. Загальний опис	5
2. Гори України	8
3. Височини	13
4. Низовини	15
5. Ріки і озера	15
6. Українські моря	22
7. Клімат (підсонє)	23
8. Рістня (фльора)	26
9. Звіринність (фавна)	30
10. Копалини і цілющі жерела	32
11. Плоди	35
12. Краса України	37

Рецензії на I. виданє:

Опис рідного краю

(Географія України з ілюстраціями).

Видавництво: „Всеукраїнська бібліотека.“ ч. 6. Накладом Франца Андрусевича. Ст. 36. Ціна 40 с. Львів 1913.

Учитель, орган укр. педаг. товариства під редакцією Івана Ющишина, ч. 9. Львів, 20 мая 1914, ст. 286:

„Отся книжочка написана з теплом, любовю і ясною метою розбудити ті самі почування в кожного читача. І справді гарно та інтєресно знакомить автор читача з рідним краєм: його величиною, горами, височинами, долинами, ріками, морями, підсонєм, рістнею, звірями, копалинами та плодами.“

Відгуки, орган укр. молоді, ч. 2., Львів, лютий 1913 ст. 20.

„Опис рідного Краю.“

Властиву географію поділено в сей спосіб, що перше місце займають гори, друге височини, потім йдуть низи, опісля ріки, а вкінци підсонє, фавна і фльора. Книжка мала, але важненька своїм предметом. У нас природописні науки, передовсім географія, в найбільшій занедбанню. Крім давньої праці Р. Заклинського і новійшої С. Рудницького, нема

в нас підручника географії про укр. територію. Тому кожда праця з сеї области цінна і її треба брати з подякою. Знание своєї землі, крім населеня, як довга вона й широка, власне утворення її поверхні, може нам як жовнірам України, стати дуже в пригоді. Починаймо від сеї малої книжочки.

I. B.

ВОЄННІ ЧИТАНКИ.

Видавництво українського народнього учительства.

Ч. 1. „За Україну“, ілюстрована збірка.

Ціна 30 сот.

Ч. 2. „Червона Калина“, збірка, присвячена „Січовим
Стрільцям“, з малюнками.

Ціна 30 сот.

Ч. 3. Опис рідного краю, з ілюстраціями.

Український Воєнний Музей і Архів

заложений при III. секції української
Просвітно-культурної Ради, збирає
усякі предмети, письма та друки, які лу-
чать ся з війною народів, а передовсім від-
носять ся до подій на нашій території
або виказують участь Українців у війні.
Також всі пам'ятки воєнного життя.

Адреса:

Ukrainisches Kriegsmuseum, Wien VIII.,

Piaristengasse 17, Mezzanin 5.

Vom Preßbureau
des k. u. k. Kriegsministeriums genehmigt.

ЦІНА 30 СОТ.